

Implementation of The Rule of Souq al-Muslimin (Muslim Market) in Today's Societies and Its Effects on Food Security

Moslem Razmgah

PhD student of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

Mohammad Mahdi Zarei *

Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

Ali Akbar Izadi Fard

Professor of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mazandaran University, Babolsar, Iran.

Abstract

Souq al-Muslimeen, which is the ruling on the purity of meat, skin, and other animal parts that have been procured from the Muslim market, is one of the rules of Muslim jurisprudence, so that if such a rule was not based on the opinion of Islamic jurists and practiced by the people, there would practically be no market left. And no one could prepare and consume their daily needs with peace of mind. If there are no Islamic jurisprudential orders regarding food safety, many problems may arise and people's food safety may be in danger, but with the goal of applying Islamic teachings is to provide people with food security and to prevent many health and food problems. However, the purpose of expressing what has been examined in this article is the jurisprudential and legal study of the application of this rule in today's societies, despite the non-compliance of some people and the effects of this on food security. In this article, an attempt has been made to examine this issue by referring to the relevant jurisprudential books and laws of the Islamic country of Iran. Given the fact that it has been observed in practice that some producers and suppliers have not adhered much to Sharia issues and have offered ready, processed and packaged meat and dairy products, the results obtained from the current research help to determine the duty of a Muslim person in today's markets; whether to consume these products by relying on the mentioned rule or more examinations and discussions are necessary? In case of consumption of non-slaughtered products in the Islamic way, is the food security of the society affected or not? And other results that have been achieved.

Keywords: food security, Islam, jurisprudence, law, Muslim market

Received: 06/April/2025

Accepted: 07/June/2025

eISSN: 2783-4204

ISSN: 2783-3631

جریان قاعده سوق‌المسلمین در جوامع امروزی و آثار آن بر امنیت غذایی

مسلم رزمگاه

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

محمد مهدی زارعی *

دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

علی اکبر ایزدی فرد

استاد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

چکیده

سوق‌المسلمین، یکی از قواعد مسلم فقهی به معنای حکم به طهارت گوشت، پوست و سایر اجزاء حیوانی تهیه‌شده از بازار مسلمانان است؛ به‌طوری‌که اگر چنین قاعده‌ای مبنای نظر فقه‌های اسلامی و مورد عمل مردم قرار نمی‌گرفت، عملاً بازاری باقی نمی‌ماند و کسی نمی‌توانست با آسودگی خاطر، مایحتاج روزانه خود را تهیه و مصرف کند. اگر دستورات فقهی اسلامی پیرامون امنیت غذایی وجود نداشته باشد، ممکن است بسیاری از مشکلات پدید آید و امنیت غذایی افراد نیز در خطر بیفتد؛ اما با نصب‌العین قرار دادن تعالیم اسلامی، هم امنیت غذایی افراد تأمین می‌شود و هم از معضلات بهداشتی و غذایی بسیار پیشگیری می‌شود؛ ولی هدف از بیان آنچه که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته، مطالعه فقهی و حقوقی پیرامون کاربرد این قاعده در جوامع امروزی، با وجود عدم پابندی شرعی برخی افراد و آثار این امر بر امنیت غذایی است. در این نوشتار سعی بر آن بوده است که با مراجعه به کتب معتبر فقهی و قوانین موضوعه کشور اسلامی ایران و فیش‌برداری از منابع مذکور، این موضوع مورد بررسی قرار گیرد. نتایج حاصل از پژوهش حاضر این است که تکلیف شخص مسلمان در بازارهای امروزی که در عمل مشاهده شده عده‌ای از تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان، پابندی چندانی به مسائل شرعی نداشته‌اند و محصولات گوشتی و لبنی آماده، فرآوری و بسته‌بندی‌شده را ارائه کرده‌اند، معین شود که آیا با اتکال به قاعده صدرالذکر، این محصولات را مصرف کند یا فحوص و بحث بیشتری لازم است؟ در صورت مصرف محصول غیر مذبوح به روش اسلامی، آیا امنیت غذایی افراد جامعه نیز تحت تأثیر قرار گرفته است یا نه و همچنین، نتایج دیگر.

کلیدواژه‌ها: اسلام، امنیت غذایی، حقوق، سوق‌المسلمین، فقه

مقدمه

امروزه به دلیل گسترش زندگی شهرنشینی و مشغله زیاد، مردم توان و فرصت پرورش دام و طیور به آن صورتی که باید و شاید را ندارند. هرچند توصیه می‌شود برخی از افراد به‌جای پرداختن به شغل‌های کاذب، رو به‌سوی این مشاغل پربرکت بیاورند؛ اما به خاطر عدم اشتغال به پرورش دام و طیور، قسمت اعظم و حتی تمام مایحتاج گوشتی (پروتئینی) و لبنی خانوارها از طریق خرید از بازار و واسطه‌ها انجام می‌شود. حال سؤالی که مطرح می‌شود این است که در عصر حاضر و با وجود انحرافات ایجادشده در عقاید برخی از افراد، شخص مسلمان و مقید به مبانی فقهی اسلامی، تا چه حد باید به این محصولات اطمینان داشته و آن‌ها را بدون دغدغه مصرف کند؟ آیا لازم است در هر موردی که خرید می‌کند، تحقیق و بررسی کند یا اینکه یک بار تحقیق کافی است؟ آیا با وجود مسلمان بودن اکثر مردم جامعه، این امر برای حکم به پاکی این محصولات کافی است؟ البته که قاعده‌ای در فقه اسلام موجود است که تکلیف شخص مسلمان را در این موارد معین می‌کند؛ "قاعده سوق‌المسلمین". این قاعده بیان می‌دارد که هرگاه شخص مسلمان، گوشت، شیر، پوست و سایر اجزاء حیوانی را از بازار مسلمین خریداری کند، نیازی به تحقیق و بررسی ندارد و می‌تواند با آسودگی خاطر مصرف کند. هرچه در سوق مسلمین باشد، پاک است و اگر ذبیحه نیز باشد، ذبح اسلامی است؛ درحالی که غالب سوق مسلمین از مخالفین بودند، حتی اگر در سوق مسلمین، غیر مسلمین هم باشند و شناسیم؛ چون غلبه با مسلمین است، پاک هستند و احکام اسلام جاری است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴، ص ۱۶۱).

آنچه که لازم است مطرح شود، این است که طبق مشاهدات میدانی و پرسش‌های مطرح‌شده از مصرف‌کنندگان، در جوامع امروزی مشاهده می‌شود عده‌ای از تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان محصولات پروتئینی و لبنی که کم هم نیستند، پابندی چندانی به مسائل شرعی نداشته و ابایی از تولید و فروش هر نوع خوراکی غیرمجاز ندارند. حال، وظیفه شخص مسلمان چیست؟ آیا امروزه نیز همچون زمان صدر اسلام می‌تواند قاعده سوق‌المسلمین را نصب‌العین قرار دهد و محصولات گوشتی و لبنی را بدون تحقیق و با خیال راحت مصرف کند یا اینکه نیاز است تحقیقات بیشتری را انجام دهد و برای او یقین حاصل شود که ذبح شرعی و سایر مسائل حلال و حرام رعایت شده است؟ به نظر می‌رسد ابتدا لازم است مسائلی را مدنظر قرار داده و بررسی کنیم تا درنهایت، تکلیف شخص در مواجهه با موارد این‌چنینی معلوم گردد.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های زیادی در زمینه قاعده سوق‌المسلمین، انجام و طرح‌های فراوانی اجرا شده است؛ اما به‌طور خاص درباره کاربرد این قاعده در عصر حاضر و با وجود تغییرات به‌وجودآمده در این روزگار و عقاید عده‌ای از افراد، پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است. انصاری (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی قاعده سوق‌المسلمین و میزان حجیت آن»، اساس این قاعده را بر این پایه دانسته است که بازار مسلمین باید حفظ گردد و هرچه را که به نظام و ضوابط معاملات مسلمانان صدمه وارد کند، مطرود دانسته است. سپس بیان می‌کند که اعتماد کردن بر قاعده سوق‌المسلمین، ما را از بسیاری از مشکلات می‌رهاند. به عبارت دیگر، این قاعده را ابزاری در برابر عسر و حرج دانسته است. رستمی‌آبرزگه (۱۳۹۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی فقهی قاعده سوق‌المسلمین و موارد تطبیق آن»، مراد از سوق در این قاعده را طبق نظر برخی از فقها، بازاری دانسته است که اغلب کاسبان آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند؛ اما طبق نظر برخی دیگر از فقها، مراد از بازار را آن بازاری دانسته است که حاکم آن مسلمان باشد. به دنبال این اختلاف نظر در خصوص حکم کالاهای موجود در بازار مسلمانان، نظرات گوناگونی وجود دارد. شاه‌چراغ و فراتی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی قاعده فقهی سوق‌المسلمین»، به بررسی این قاعده و مبانی استنادی آن

پرداخته و این قاعده را در روابط پیچیده اجتماعی و اقتصادی انسان در مورد خرید گوشت و سایر اجزاء حیوانات حلال گوشت، روشنگر دانسته و مبنای برخی از احکام دیگر به حساب آورده‌اند. عبادی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی اهمیت، شروط و آثار کاربردی قاعده سوق المسلمین از منظر فقه»، قاعده سوق المسلمین را یکی از قواعد فقهیه عملیه‌ای دانسته است که دارای آثار و منافع متعدد در زندگی مکلفین در زمینه خروج از حیرت (سرگردانی) و مشقت به هنگام شک در تذکیه خوردنی‌هایی است که تذکیه در آن‌ها شرط گردیده است. رضایی نسب و یزدان‌بخش (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی مبانی فقهی و حقوقی قاعده سوق المسلمین»، ضمن بیان احکام فقهی این قاعده و موارد مطابقت و کاربرد آن با موضوعات، به بیان اصول حاکم بر بازار مسلمانان پرداخته‌اند و این عمل خود را گامی در راه حفظ بازار مسلمانان می‌دانند و هرچه را که به نظام معاملات آنان صدمه بزند، مطرود و غیرقابل پذیرش می‌دانند.

بخش اول

ادله قاعده سوق المسلمین (روایات)

هر قاعده فقهی که مبنای عمل و حکم فقها قرار می‌گیرد، مطمئناً دارای ادله‌ای از روایات و سیره معصومین (ع) نیز هست و قاعده سوق المسلمین نیز از این امر مستثنی نیست. ذیلاً دو مورد از این ادله را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

روایت حلبی از اباعبدالله (ع)

از اباعبدالله (امام صادق) علیه‌السلام درباره نعلینی که در بازار فروخته می‌شود، پرسیدم. ایشان فرمودند: از آن‌ها بخر و با آن نماز بخوان تا بدانی که نعلینی است که از پوست مردار درست شده است.

روایت عبدالله بن سلیمان از امام محمدباقر (ع)

از ابوجعفر (ع) درباره پنیر پرسیدم، فرمودند: از من در مورد خوراکی که دوست دارم، پرسیدی. سپس به غلامشان فرمودند: برایمان پنیر بخر؛ ناهار را با ایشان خوردیم و ایشان هم خوردند و ناهار را که تمام کردیم، فرمودند: مگر من را ندیدی؟ گفتم: بله؛ اما دوست دارم از زبان خودتان بشنوم. پس ایشان فرمودند: به تو می‌گویم هرچه حلال و حرام در آن باشد، برایت حلال است، تا اینکه به‌طور خاص معلوم شود که حرام است. سپس آن را رها کن.

اما نکته‌ای که در اینجا لازم است که متذکر شویم، این است که تفاوت فاحشی میان عقاید مردمان آن زمان با عده‌ای از افراد در زمان ما وجود دارد که نباید از آن غافل بود. در آن زمان اکثریت قریب به اتفاق بازاریان پابندی بسیار مستحکمی به احکام شریعت مقدس داشتند و مقید به اسلام بودند؛ لکن امروزه، قصابی که اصلاً نمی‌داند قبله از کدام طرف است یا اینکه هم او نمی‌داند چه قسمتی از بدن حیوان باید رو به قبله باشد یا اینکه مشاهده می‌شود فروشنده مرغ زنده بدون گفتن بسم‌الله حیوان را سر می‌برد و یا اینکه نمی‌دانند که جنس آلت سر بریدن باید از چه چیزی باشد؛ همه و همه از عللی هستند که انسان مقید و معتقد را وامی‌دارد تا بیشتر و بیشتر احتیاط کند. البته که در این بین باید مراقب باشد تا به وسواس نیز دچار نشود.

وسواس، حالت خطرناکی است که از تسلط قوه خیال بر انسان پیدا می‌شود و به‌جای اینکه عقل او را استخدام کند، قوه خیال او را استخدام می‌کند. وقتی چنین شد، شیطان بر او مسلط می‌شود و به‌واسطه آن حالت، او را نابود می‌کند و دنیا و آخرت او را تباه می‌نماید. لذا، عقلاً و شرعاً لازم است با بی‌تفاوتی و نشنیدن حرف شیطان و پشت کردن به وسوسه‌ها و تخیل‌ها و توهم‌ها، آن حالت را نابود کند و هرچه او را رنج می‌دهد، راجع به همان بی‌تفاوت باشد؛ این است داروی منحصر به فرد وسواس (مظاهری، ۱۳۹۴، ص ۱۱۹).

حال این پرسش مطرح می‌شود که قاعده سوق‌المسلمین در این قبیل اجتماعات جاری شود یا نه؟ در ادامه به این موضوع می‌پردازیم.

بخش دوم

مقصود از بازار در عرف، فضای مجازی و منابع فقهی

تعریف بازار در نزد عرف از بدیهیات بوده و نیازی به بیان اضافه نیست. البته باید دانست که عرف، آن مکان مخصوصی که خرید و فروش در آن صورت می‌گیرد، با آن نشانه‌های خاص از قبیل وجود دکان‌های فراوان و اجناس ارائه شده برای فروش و امثالهم را بازار می‌نامد. بازار: مکان دادوستد کالا. بازار به اعتبار بازرگانانی که در آن به تجارت اشتغال دارند، به دو بخش تقسیم می‌شود؛ بازار مسلمانان: مراد از آن بازاری است که همه یا بیشتر کاسبان آن مسلمان هستند. بازار مسلمانان از نشانه‌های تذکیر حیوان است. بازار غیر مسلمانان (کافران): مراد، بازاری است که همه یا بیشتر کسبه آن غیر مسلمان باشند (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ص ۴۳).

اما بازار امروزه، معنای جدیدتری نیز پیدا کرده که به آن چیزی که در فضای مجازی و اپلیکیشن‌های موبایلی وجود دارد و واقعاً هم محل تجمع فروشندگان و خریداران است، اطلاق می‌گردد.

به‌طور کلی، معاملات اینترنتی حکم سایر معاملات را دارد و چنانچه موضوع حلال باشد و شرایط عمومی معاملات مانند معلوم بودن «عوض» و «معوّض» و غیره رعایت شود و نیز چنانچه در قالب معاملات خاصی، مثل بیع و اجاره انجام شده و شرایط آن‌ها مثل احکام نقد، نسیه و سلف، رعایت شود، صحیح و بی‌اشکال است. خرید کارت اعتباری و یا محیط کار الکترونیکی و هر آنچه که نزد عرف عقلاً مالیت داشته و شرعاً استفاده از آن حلال باشد، به شرط معلوم بودن خصوصیات مؤثر در مالیت آن نیز اشکالی ندارد (منتظری، ۱۳۸۴، ص ۲۰۹).

مگر نه این است که خود ما نیز بسیاری از اجناس موردنیاز خود را از همین طریق تهیه می‌کنیم! حال سؤالی که مطرح می‌شود، این است که آیا عنوان بازار مسلمین بر این موارد می‌تواند صادق باشد یا خیر؟ البته با شرایطی از جمله شناسایی و قانونی بودن اعضاء حاضر در آن برنامه، داخلی و مجاز بودن مدیران و گردانندگان سایت و شناخت محصولات عرضه‌شده می‌توان عنوان سوق‌المسلمین را بر آن صادق دانست.

در اینجا باید متذکر شویم که بازار معتبر از نظر فقه اسلام، آن بازاری است که شرعی و مطابق با موازین باشد، نه جایی که معدّ برای دادوستد نیست و نه بازارهای سیاه و محل تجمع کاسبان غیرمجاز و فروشندگان کالاهای قاچاق، سرقتی و غیره؛ زیرا چنین محل‌هایی، نه تنها مشکوک بلکه یقینی است که اجناس عرضه‌شده در آن یا سرقتی یا قاچاق و یا دارای صدها مشکل دیگر است؛ علی‌الخصوص در زمینه خوراکی‌ها، از منظر فقها تنها بازاری معتبر است که در جامعه اسلامی باشد و یا اکثر حاضران در آن از مسلمانان باشند. البته، این امر منافاتی با خرید اجناسی که طهارت و نجاست در آن‌ها شرط نیست، از غیر مسلمانان ندارد، مثل خودرو، تلویزیون و غیره. در این موارد نیز اگر انسان یقین کند که مثلاً خودرویی که خریده، نجس است، پس می‌بایستی یا نجاست آن را برطرف کند یا هرگاه دست وی با رطوبت به آن برسد، دست خود را تطهیر نماید. این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که خصوصیتی در عنوان بازار وجود ندارد و هر مکانی که مثلاً دو نفر در آنجا با هم معامله‌ای را انجام می‌دهند، می‌توان مشمول قاعده دانست؛ زیرا نظر فقها بر این است که اگر شخصی کالایی را از "ید" مسلمان بگیرد، آن ید معتبر بوده و قابل اعتماد است. ید مسلمان یعنی سلطه و دست داشتن مسلمان بر چیزی. موارد استعمال: گوشت و پیه خریداری‌شده از ید المسلم، محکوم به طهارت است (مروّج، ۱۳۷۹، ص ۵۷۷).

بخش سوم

تعریف مفاهیم

مقصود از جامعه اسلامی

جامعه‌ای که با عنوان اسلامی از آن یاد می‌شود، چه جامعه‌ای است؟ آیا جامعه‌ای را که اکثریت افراد آن مسلمان هستند؛ ولی دولت اسلامی در آن حاکم نیست، می‌توان اسلامی نامید؟

برپا داشتن حکومت مبتنی بر قوانین اسلام در جامعه اسلامی، از مهم‌ترین بایسته‌ها بوده و ادله متعدد عقلی و نقلی بر وجوب و ضرورت تشکیل حکومت اسلامی توسط فقیه عادل عالم به قوانین مزبور و اجرای آن از سوی وی دلالت دارد (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶، ص ۴۱۹).

در جایی که مثلاً تعداد مسلمانان و غیر مسلمانان به صورت نصف-نصف باشد، چطور؟ غیر شیعیان در این مورد چه حکمی دارند؟ آیا امروزه با وجود اینکه بسیاری از افراد اسماً مسلمان هستند و از پدر و مادر مسلمان به دنیا آمده‌اند؛ ولی در عمل پابندی چندانی به احکام شریعت مقدس ندارند، مورد اعتماد هستند و می‌توان محصولات خوراکی را با خیال راحت از آنان خرید؟

باید گفت که به نظر می‌رسد همین که اکثریت افراد یک جامعه، مسلمان و ملتزم به احکام اسلام باشند، می‌توان آن جامعه را اسلامی نامید؛ هرچند حکومت هم اسلامی نباشد، مثل آنچه که در زمان امام صادق علیه‌السلام وجود داشت. البته نباید از نظر دور داشت که وجود حکومت اسلامی نیز بی‌تأثیر نیست و حکومت اسلامی می‌تواند با تصویب و تعیین قوانین و مقررات اسلامی به هرچه مورد اعتمادتر شدن جامعه و بازار کمک کند.

در مورد جامعه‌ای نیز که تعداد مسلمانان و غیر مسلمانان در آن تقریباً به صورت نصف-نصف باشد، باید گفت که لازم است شخص مطمئن شود و تحقیق کند و احتیاط کند تا دچار سردرگمی و مصرف مواد غذایی غیر شرعی نشود؛ زیرا آنچه که از ادله و مستندات قاعده سوق‌المسلمین استنباط می‌شود، آن است که لازم است تا اکثریت افراد جامعه مسلمان باشند تا قاعده را جاری کنیم.

نسبت به افراد مسلمان از دیگر مذاهب (اهل سنت) نیز لازم است بگوییم که در صورت پابندی آنان به احکام شریعت و مسائل مربوط به ذبح شرعی، می‌توان به بازار آنان نیز اعتماد کرد و قاعده سوق‌المسلمین را به کار برد؛ زیرا عنوان مسلمین بر آنان نیز صادق است.

در مورد فرقه‌های گوناگونی که ممکن است در کشور ایران نیز وجود داشته باشند و از مصادیق فرق ضاله و غُلاه باشند، می‌گوییم که بازار و ید آنان معتبر نیست و باید از آن پرهیز شود. در استفتائی که از محضر حضرت آیت‌الله صافی گلپایگانی (ره) نسبت به احکام فرقه اهل حق شده است، چنین آمده: س- آیا فرقه‌ای که خود را اهل حق می‌نامند، مسلمان‌اند یا نه؟ و اگر مسلمانی، یک نفر از این فرقه را بکشد، قصاص نمودن آن مسلمان جایز است؟ ج- در مورد سؤال، کسانی که حضرت علی علیه‌السلام را خدا می‌دانند و یا منکر یکی از ضروریات اسلام باشند، محکوم به کفر هستند و مسلمان را به جهت قتل کافر نمی‌شود قصاص کرد؛ ولی حاکم شرع طبق موازین می‌تواند قاتل را تعزیر نماید (صافی، ۱۳۸۵، ص ۹۶).

افرادی هم که از پدر و مادر مسلمان متولد شده‌اند؛ لکن اینک به کلی از مسیر اسلام و اعتقاد منحرف شده و به هیچ‌یک از دستورات دینی پابندی نداشته و عمل نمی‌کنند، باید بگوییم که احکام مسلمان بر آنان بار نمی‌شود و ید آن‌ها مورد اعتماد نیست. در نتیجه، بازار این گروه نیز معتبر نخواهد بود.

برخی مراتب استخفاف (بیانگر بی‌اعتقادی استخفاف‌کننده به آن موضوع) موجب کفر و ارتداد می‌شود، مانند اهانت و استهزای خدا و اسماء و صفات او، پیامبران و معصومان علیهم‌السلام، قرآن کریم، کعبه و احکام ضروری و مسلم دینی و شرعی (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ص ۳۸۰).

بخش چهارم

محتوای اصلی

میزان شمول قاعده نسبت به انواع محصولات غذایی

به‌راستی، قاعده سوق‌المسلمین شامل کدام‌یک از مواد غذایی می‌شود؟ آیا فقط مربوط به گوشت، پوست و شیر حیوانات است یا دیگر مواد غذایی از قبیل روغن گیاهی، نان، برنج و غیره را نیز در بر می‌گیرد؟ آیا در پاسخ به این پرسش باید تفاوتی بین مواد خشک مثل برنج و مواد مرطوب مثل روغن قائل شد؟ به نظر می‌رسد که خصوصیتی وجود ندارد و لازم است شمولیت قاعده را به سایر مواد غذایی نیز تسری داد. کافری که العیاذ‌الله به خدا هم اعتقاد ندارد و بدون شک یکی از نجاسات است، اگر با ماده‌ای خوراکی برخورد داشته باشد که یا بدن وی مرطوب باشد و یا آن ماده، بلاتردید ماده غذایی نیز منتج شده و اگر قابل تطهیر است که باید پاک شود؛ اما در غیر این صورت، قابل مصرف نیست. بدین خاطر، مثلاً نوشابه‌ای را که از کشور غیر اسلامی وارد شده و مشکوک است، نباید مصرف کرد.

دام و طیور کشتار شده در کشتارگاه‌های صنعتی و نیمه‌صنعتی

همان‌طور که در ابتدا متذکر شدیم، امروزه بیشتر مردم به دلیل مشغله و زندگی شهرنشینی قادر به پرورش دام و طیور نیستند. به همین جهت، بیشتر مایحتاج گوشتی خود را از فروشگاه‌های عرضه این محصول تهیه می‌کنند. آیا حیوانی را که خریدار ندیده در کجا و توسط چه کسی یا چه دستگاهی ذبح شده، می‌تواند مصرف کند؟ آیا آن کشتارگاه صنعتی که بدون دخالت انسان ذبح می‌کند و بسته‌بندی شده تحویل می‌دهد، مورد اعتماد است؟ آیا اعتقاد آن اشخاصی که دستگاه‌ها را روشن و خاموش می‌کنند، در حرمت و حلیت حیوان مذبوح مؤثر است؟ آیا برای تک‌تک حیوانات بسم‌الله جاری شده یا برای همه آن‌ها یک بسم‌الله گفتن کافی است؟

به نظر می‌رسد قاعده در این مورد که خریدار چیزی را ندیده؛ ولی می‌داند که آن دستگاه‌ها در بلاد اسلامی قرار دارند و کارکنان کشتارگاه نیز مسلمان هستند، راهگشاست. آن‌طور که در ماده ۲ قانون نظارت شرعی بر ذبح و صید، وجود ناظران شرعی در مراکز کشتار را ضروری دانسته تا مصرف ذبیحه بر اساس احکام اسلامی حلیت پیدا کند. ناظر شرعی هم در این ماده تعریف شده که عبارت است از: مسلمانی که آگاهی کامل را بر موضوع حلال و حرام ذبح دام، پرندگان و صید آبزیان دارد. همچنین، مطابق با ماده ۸ قانون مذکور، ناظران شرعی در حکم ضابطین قضایی بوده و موظف‌اند از موارد خلاف شرع جلوگیری کنند.

در مورد اعتقاد افراد و کارکنان کشتارگاه باید گفته شود که ماده ۷ قانون مورد اشاره حوزه نمایندگی ولی‌فقیه، سازمان دامپزشکی را موظف نموده تا نسبت به آموزش و تعیین صلاحیت ناظران شرعی و صلاحیت ذابحین و صیادان اقدام کند. نتیجه‌ای که می‌توان از مفاد این ماده به دست آورد، این است که اعتقاد و صلاحیت کارکنان کشتارگاه‌ها بسیار ضروری، مهم و مؤثر است.

نسبت به گفتن بسم‌الله نیز باید متذکر شد که استفتائی از دفتر حضرت آیت‌الله سیستانی (حفظه‌الله) بدین شرح صورت گرفته است که ذکر آن مفید است. پرسش: گوشت مرغ که الان در بازار هست، آیا حلال است یا نه؛ چون

ما پرسیدیم و فهمیدیم که فقط در ذبح اولین مرغ، بسم الله الرحمن الرحیم می‌گویند و بقیه بدون بسم الله ذبح می‌شود و همچنین، گوشت گوسفند را. اصلاً برای ما مقدور نیست که برویم گوسفند یا مرغ زنده بگیریم و خودمان ذبح کنیم. چه راه‌حلی برای ما دارید؟

پاسخ: می‌توانید آن‌ها را از بازار خریداری کنید.

فروش دام و طیور زنده

فروش دام و طیور زنده توسط افرادی که واقعاً می‌شناسیم و می‌دانیم که اصلاً به مسائل شرعی پایبندی ندارند، برای ما چه حکمی دارد؟ آیا نباید بیشتر مراقبت کنیم یا قاعده در اینجا به دادمان می‌رسد؟ پاسخ این است که در اینجا چون انسان خود مشاهده می‌کند آنچه را که اتفاق می‌افتد، پس اساساً شکی واقع نمی‌شود و اصلاً مجرای قاعده نیست.

کارخانجات شیر و لبنیات

شواهد و شنیده‌هایی در مورد شیر و لبنیاتی موجود است که امروزه به صورت اصطلاحاً پاستوریزه و بسته‌بندی در بازار وجود دارند و بر این نکته دلالت دارند که از مواد خطرناکی برای افزایش ماندگاری آن‌ها استفاده می‌شود. به عنوان مثال، مالکیت یکی از برندهای معروف این محصولات که هم‌اکنون نیز در بازار عرضه می‌شود و مربوط به یکی از فرقه‌های غیر اسلامی است، برای ما چه حکمی دارد؟ آیا در این مورد نیز قاعده سوق المسلمین جاری می‌شود؟ در پاسخ می‌گوییم که اگر مواد نگه‌دارنده برای سلامت انسان ضرری ندارد، پس مصرف آن مشکلی ایجاد نمی‌کند. نسبت به فرقه مذکور هم باید بگوییم که لازم است انسان مطمئن شود که موازین شرعی اسلامی را رعایت می‌کنند. در غیر این صورت، از مصرف تولیدات مذکور پرهیز کند.

فست‌فودها

فست‌فودها عبارت‌اند از خوراکی‌های سریع و از قبل آماده‌شده مانند سوسیس، کالباس و همبرگر. مقایسه‌ای اجمالی میان قیمت گوشت و این موارد، این پرسش را به ذهن می‌رساند که اگر این نوع خوردنی‌ها نیز از گوشت تهیه می‌شوند، پس چطور است که این همه بین قیمت آن‌ها و قیمت گوشت تفاوت است؟ آیا انسان می‌تواند با خیال راحت این‌ها را مصرف کند یا باید بیشتر تحقیق کند؟ آیا می‌شود که به استناد قاعده سوق المسلمین، فست‌فودها را نیز مصرف کرد؟ این‌ها همه پرسش‌هایی هستند که لازم است پاسخ آن‌ها داده شود. البته با مطالعه موارد پیش گفته، تا حدودی پاسخ این سؤالات نیز داده می‌شود. البته لازم است بدانیم که مصرف این نوع از خوراکی‌ها، مضراتی را برای سلامت و امنیت غذایی انسان نیز به دنبال خواهد داشت. سؤال ۱۷۷۶: آیا مصرف مواد غذایی مانند نوشابه، سوسیس، کالباس و ماکارونی که علم پزشکی به مضر بودنشان به‌طور صریح یا تلویحی تذکر داده است، جایز است؟ جواب: بسمه تعالی؛ در صورت احراز ضرر مهم (که جنایت بر نفس باشد) نباید آن مواد را مصرف کرد؛ والله العالم (تبریزی، ۱۳۸۵، ص ۴۰۱).

رستوران‌ها

غذای آماده‌شده در رستورانی که تعداد زیادی از کارکنان آن را اتباع غیرمجاز تشکیل می‌دهند، چه حکمی برای شخص مسلمان دارد؟ جایز است یا خیر؟ آیا عنوان سوق (بازار) بر رستوران نیز صدق می‌کند؟ سوق المسلمین در اینجا می‌تواند راهگشا باشد یا نه؟

بهرتر است پیش از هر کاری، نظارت دقیقی بر رستوران‌ها از سوی وزارت بهداشت صورت پذیرد تا از به کارگیری افراد غیرمجاز بهره‌یزند. در مورد پرسش دوم نیز باید بگوییم، به دلیل اینکه مکان رستوران معدّ برای خرید و فروش غذا است، پس می‌توان آن را بازار نامید. قاعده سوق‌المسلمین نیز در اینجا کاربرد دارد و می‌تواند مشکل گشا باشد. اینک، توجه خوانندگان گرامی را به استفتائی جلب می‌کنیم که از محضر امام خمینی (ره) صورت گرفته و بی‌ارتباط با بحث هم نیست.

سؤال: بسمه تعالی، ۱۳۵۸/۸/۱۸؛ حضور محترم حضرت آیت‌الله العظمی امام خمینی، دامت افاضاته، ضمن سپاس و درود بی‌پایان به رهبر عظیم‌الشأن و عالی‌قدر انقلاب جمهوری اسلامی ایران، امام خمینی، چندی است که در آشپزخانه رستوران ماهشهر که شرکت نفت آن را اداره می‌نماید، یک شخص مسیحی را جهت اداره امور رستوران و تنظیم برنامه غذایی و متصدی آنجا مأمور نموده‌اند. لازم است به عرض برسانم که این شخص در طبخ غذا و نیز تحویل اجناس به آشپزخانه هیچ‌گونه مداخله‌ای ندارد؛ اما در بعضی از همکاران بنده ایجاد سوء تفاهم نموده، به گونه‌ای که غذای رستوران را غیر اسلامی دانسته و از خوردن غذا در رستوران امتناع می‌نمایند که امیدوارم روشن نمودن این مسئله از طرف امام، سوء تفاهم را مرتفع فرماید. السلام علیکم و رحمۃ الله و برکاته. پاسخ: بسمه تعالی، اگر با رطوبت، ملاقات با غذا یا ظرف‌های آن نکند، اشکال ندارد (خمینی، ۱۳۹۲، ص ۴۲۰).

چرم و پوست حیوانات

امروزه با گسترش ارتباطات میان کشورهای دنیا در دورترین نقاط و تجارت بین‌المللی، حال لباسی که از چرم حیوان تهیه شده و مشخص نیست که در کدام کشور ساخته شده و چگونه وارد کشور اسلامی شده است، برای انسان مسلمان جایز است که بپوشد یا نه؟ به نظر می‌رسد تا انسان یقین نکند که از کشور اسلامی وارد شده یا اینکه شرایط تذکیر رعایت شده است، نباید از آن‌ها استفاده کند. استفتائی از امام خمینی (ره) در ارتباط با این موضوع:

سؤال: خلبان‌ها در هنگام پرواز به منظور ایمنی از کلاه و دستکش مخصوص پرواز و همچنین، پوتین که همگی ساخت کشورهای خارج است (به‌طوری که در داخل کلاه، مقداری چرم وجود دارد؛ ولی پوتین و دستکش، تمامی از چرم است) استفاده می‌کنند. آیا در اثر عرق کردن، سر و دست و پا نجس می‌شود؟ پاسخ: بسمه تعالی، اگر از بلاد کفر وارد می‌شود، در صورتی محکوم به طهارت است که احتمال بدهند واردکننده مسلمان، احراز تذکیر حیوان را کرده و آن را در دسترس مسلمین قرار داده است (خمینی، ۱۳۹۲، ص ۵۸۰).

میزان تأثیر اعتقادات شخصی افراد در تغییر دادن دین آن‌ها

حال که سخن از بازار مسلمانان و غیر مسلمانان به میان آمد، این سؤال مطرح می‌شود که شخصی که از پدر و مادر مسلمان متولد شده؛ لکن اینک به‌طور کلی از مسیر دین و پایبندی به احکام شریعت مقدس منحرف شده و هیچ التزامی به مبانی شرعی ندارد، آیا می‌توان او را مسلمان نامید یا نه؟ آیا دادوستد با وی مجاز است؟ شخص تارک‌الصلاة چگونه؟ اینجا بحث ارتداد به میان می‌آید؛ یعنی فردی که متولد از ابویین مسلمان است؛ لکن اینک اعتقادی به اسلام و ضروریات دین ندارد؛ مرتد است و یدش، ید مسلمان نیست. شخص تارک‌الصلاة نیز اگر ضروریات دین را انکار نمی‌کند، نجس نیست و می‌توان مواد غذایی را از وی خرید. نظر امام خمینی (ره) نسبت به تارک نماز:

سؤال: تارک‌الصلاة که به واسطه تنبلی و کاهلی و بعضاً عدم اعتقاد قلبی و اصول دین نجس است یا خیر، کلاً چه حکمی دارد؟ پاسخ: بسمه تعالی، نجس نیست.

در استفتاء صورت گرفته از حضرت آیت‌الله خوئی رحمه‌الله آمده است:

س ۱۰۵۷- اگر ذابح شیعه است لیکن پایبند به مراعات شروط نیست از روی تهاون آیا جایز است اکل ذبیحه او؟
ج- اگر بدانیم ترک نمودن شروط را، جایز نیست اکل آن و اگر ندانیم، جایز است (خوئی، ۱۳۸۱، ص ۳۲۱).
استفتاء دیگری از محضر حضرت آیت‌الله‌العظمی مرحوم محمدتقی بهجت صورت گرفته که بدین شرح است:
(غذا خوردن در منزل افراد لاابالی)

س- خوردن غذا در منزل کسانی که اهل رعایت طهارت و نجاست نیستند، چه حکمی دارد؟

ج- تا یقین به حرام نباشد، جایز است (بهجت، ۱۳۸۶، ص ۳۸۴).

نتیجه‌ای که می‌گیریم این است که اگر یقین کنیم که طهارت و نجاست را رعایت نکرده است، جایز نیست از آن استفاده کنیم؛ هر چند مسلمان زاده باشد.

نحوه شناسایی مواد غذایی حلال

امروزه با پیشرفت تکنولوژی و گسترش صنایع مدرن بسته‌بندی و چاپ و درج مشخصات و ترکیبات مواد غذایی بر روی جلد آن‌ها تا حدودی شناسایی مواد غذایی حلال آسان شده است؛ خصوصاً اینکه یک نشان معتبر بین‌المللی نیز با عنوان «حلال» وجود دارد که کار را بسیار سهل‌تر نموده است. این نشان به دلیل داشتن امتیازات بین‌المللی در زمینه سلامت و بهداشت، بسیار مورد اعتماد بوده و هرگاه مصرف‌کننده آن را بر روی محصول ببیند، می‌تواند با خیال راحت خرید و مصرف کند.

حلال بودن و حرام بودن، دو مفهوم اعتباری از احکام تکلیفی در خوردن و نوشیدن است.

خوردن و نوشیدن شماری از خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها حرام است که شناخت مصداق‌ها و معیارهای حرام برای بازداشتن از خوردن و نوشیدن حرام‌های الهی ضروری است.

چنانچه انسان اعتقاد به حرام بودن خوردنی یا نوشیدنی نداشته باشد، خوردن هیچ جانور یا گیاه و نوشیدن هیچ مایعی ممنوع نخواهد بود. بر همین اساس، اکنون ملاحظه می‌کنید ملت‌هایی در دنیا وجود دارند که همه حیوانات حتی سگ‌ها و سوسک‌ها را می‌خورند.

احکام حلال و حرام در خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها، فرهنگ غذایی ممتازی می‌سازد که صنایع غذایی و کسب و تجارت مواد غذایی حلال را ترویج خواهد داد (بروجردی، ۱۳۸۶، ص ۸).

مسئولیت مدنی تولید و عرضه‌کنندگان مواد غذایی غیر شرعی

در هر صورت، وقتی که ماده‌ای غذایی به صورت غیر شرعی و غیرقانونی تولید و فروخته می‌شود، در این بین پولی از خریدار و مصرف‌کننده ناآگاه هدر رفته و لازم است که جبران شود؛ اما حالت دیگری که تصور می‌شود، این است که خریدار در حالت علم و آگاهی از نامشروع بودن محصول، اقدام به خرید نموده باشد. آیا در این حالت می‌توان تولیدکننده یا فروشنده را مسئول جبران خسارت دانست؟ آیا اقدام خریدار به مثابه انداختن مال خود در دریا نبوده؟ پرسش دیگر اینکه آیا اصلاً محصول خوراکی غیر مشروع، مال محسوب می‌شود یا نه؟ یا اینکه قیمت آن عند مستحلیه معتبر است؟

مالیت داشتن یا نداشتن حیوان مذبوح غیر شرعی

همان‌طور که گفتیم، تردیدی وجود دارد مبنی بر اینکه آیا حیوان مذبوح به روش غیر شرعی، اصلاً ارزش مالی دارد یا نه؟ مثلاً حیوانی که در حالت زنده بودن شاید چندین میلیون تومان ارزش داشته باشد، حال که بر اثر یک اشتباه یا

ندانم کاری حرام شده و خوردنش ممنوع است، آیا در این حالت می‌توان قیمتی برای آن تعیین کرد؛ هرچند کمتر از قیمت واقعی باشد؟ یا اصلاً هیچ ارزشی ندارد و باید دور انداخته شود؟ به نظر می‌رسد که چون این حیوان قابلیت استفاده جهت مصرف توسط انسان را ندارد، قیمت واقعی خود را از دست داده است؛ لکن اگر می‌تواند آن را خوراک حیواناتی مثل سگ کند، ارزش همان غذای سگ برای آن معین می‌شود. اگر شخصی برای ذبح حیوانی اجیر شود و حیوان را به صورت غیر شرعی ذبح کند و حرام شود، ضامن است. همچنین است اگر مجانی و به صورت غیر شرعی ذبح کند و حرام گردد (فیاض، ۱۴۲۶، ص ۳۹۳).

جبران خسارت خریدار مالباخته

شکی نیست که باید مال شخص ناآگاه و مالباخته جبران شود. در ماده ۳۴۸ قانون مدنی آمده است که: بیع چیزی که خرید و فروش آن قانوناً ممنوع است و یا چیزی که مالیت و یا منفعت عقلانی ندارد ... باطل است ... در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی نیز تعیین شده که: هر کس بدون مجوز قانونی عمداً ... به مال ... دیگری لطمه‌ای وارد نماید ... مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است؛ اما در حالتی که شخص خریدار نسبت به نامشروع بودن ذبیحه علم و آگاهی داشته است و با این وجود خریده است، از طرفی می‌توان عمل وی را از مصادیق بارز انداختن مال خود در دریا دانست و قانون هم هیچ حمایتی از او نکند؛ مگر اینکه همان قیمت مردار برای استفاده غیر انسانی را به او بدهند؛ اما از طرف دیگر، مال نامشروعی که اینک در دست فروشنده است و باید از او گرفته شود، مجری قانون را بر آن می‌دارد تا تمام قیمت را از او بگیرد.

به راستی اگر گوشت حیوانی که به صورت شرعی ذبح نشده و به فروش رفته و اینک خریدار متوجه شده، چه کسی مسئول جبران خسارت اوست؟ تولیدکننده یا فروشنده یا هر دو؟ البته، متوجه شدن خریدار نیز دو حالت دارد؛ بدین صورت که ایشان قبل از مصرف کردن آن محصول، متوجه غیر شرعی بودنش می‌شود و یا اینکه بعد از مصرف کردن متوجه می‌گردد. می‌توان چنین قائل شد که اگر ذایح و فروشنده، هر دو آگاه هستند، متضامناً مسئول جبران خسارت هستند و اگر فروشنده ناآگاه است، فقط ذایح مسئول جبران خسارت است؛ اما خریدار نیز اگر پیش از مصرف گوشت، متوجه غیر شرعی بودن آن شود، باید فوراً آن را برگرداند و تصرف نکند و اگر بعد از مصرف متوجه شود، آیا اصلاً می‌تواند مطالبه خسارت کند یا نه؟ می‌گوییم که ایشان می‌تواند تفاوت قیمت ذبیحه شرعی و غیر شرعی را مطالبه کند.

مسئولیت کیفری تولید و عرضه‌کنندگان مواد غذایی غیر شرعی

اما کسی که ماده‌ای غذایی را به صورت غیر شرعی تولید یا توزیع می‌کند، آیا عمل وی از نظر کیفری قابل پیگرد است یا نه؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، عنوان اتهامی او چیست؟ چه مجازاتی باید برای وی در نظر گرفته شود؟ البته که می‌توان از جنبه کیفری نیز او را محاکمه و مجازات نمود.

عنوان اتهامی عرضه و تولیدکنندگان مواد غذایی غیر مذبوح به روش اسلامی

به نظر می‌رسد مناسب‌ترین عنوان اتهامی که می‌توان به این افراد نسبت داد، عبارت است از تهدید علیه بهداشت عمومی. به هر حال، حیوانی که به روش اسلامی ذبح نشده، مطمئناً ناسالم بوده و بیماری‌هایی را هرچند در درازمدت به دنبال خواهد داشت. به عنوان نمونه، هرگاه اوداج اربعه به طور کامل قطع نگردد، خون بسیاری در بدن حیوان باقی خواهد ماند و ضررهایی را برای بدن انسان به همراه می‌آورد.

میزان مجازات قانونی مرتکبان جرائم علیه بهداشت عمومی

هرگاه شخصی مرتکب عملی شود که موجب به خطر افتادن سلامت عموم مردم می‌شود (تهدید علیه بهداشت عمومی)، مطابق ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی به حبس تا یک سال محکوم خواهد شد. البته، تعیین این مجازات به شرطی است که عمل شخص، مطابق با قوانین دیگر، مستوجب مجازات شدیدتری نباشد. در غیر این صورت، به آن مجازات شدیدتر محکوم خواهد شد. مطابق با تبصره ۱ ماده مذکور، تشخیص اینکه اقدام مزبور تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست شناخته می‌شود و نیز غیرمجاز بودن کشتار دام و غیره، حسب مورد بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان دامپزشکی خواهد بود. در ماده ۹ قانون نظارت شرعی بر ذبح و صید نیز چنین بیان شده که: عدم رعایت مقررات مربوط به اصول ذبح و صید شرعی از سوی اشخاص حقیقی و یا حقوقی موضوع این قانون، جرم محسوب شده و مرتکب یا مرتکبین به تقصیر با حکم مرجع قضایی، ضمن جبران خسارات وارده، به جزای نقدی پنج درصد (۵٪) تا ده درصد (۱۰٪) خسارت وارده محکوم و در صورت تکرار برای بار دوم، از ادامه اشتغال در کشتارگاه‌ها و یا واحدهای صنعتی مرتبط آنان جلوگیری به عمل می‌آید.

آثار قاعده سوق المسلمین بر امنیت غذایی

این نکته را نباید فراموش کرد که هر حکمی از احکام اسلامی دارای علت و فلسفه خاص خود است؛ حال اینکه در فقه اسلام تا این حد بر رعایت مسائل مرتبط با نوع و کیفیت خوراک بشر تأکید صورت گرفته است، به دلیل ارتباط مستقیم آن با سلامت جسم و روح و امنیت غذایی انسان است. باید دانست که با مصرف مواد غذایی غیر شرعی، به هیچ وجه امنیت غذایی انسان تأمین نمی‌شود و سلامت جسم و روح وی نیز در معرض خطر قرار خواهد گرفت. به عنوان مثال، اگر گوشت خوک، نجس و مصرف آن حرام است، به دلیل وجود هزاران انگل در آن است. اگر مشروبات الکلی ممنوع است، به دلیل مضراتی است که بر روی کبد انسان می‌گذارد. پس اگر کسی می‌خواهد امنیت غذایی خود و سایرین را در نظر بگیرد، بدون شک این امر در گرو مصرف مواد غذایی مذبوح به روش شرعی و غذاهای سالم و حلال است.

ابن بابونه صدوق، از امام محمد بن علی علیه السلام روایت می‌کند که در جواب کسی که از وی درباره علت حرمت خمر و مردار و خون و گوشت خوک سؤال کرده بود، فرمود: **إِنَّ اللَّهَ -تَبَارَكَ وَتَعَالَى- لَمْ يَحَرِّمْ ذَلِكَ عَلَى عِبَادِهِ وَأَحَلَّ لَهُمْ سَوَى ذَلِكَ، مِنْ رَغْبَةٍ فِيمَا أَحَلَّ لَهُمْ وَلاَ زَهْدٍ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْهِمْ؛ وَلَكِنَّهُ -تَعَالَى- خَلَقَ الْخَلْقَ، فَعَلِمَ مَا يَقُومُ بِهِ أَبْدَانُهُمْ وَ مَا يَصْلِحُهُمْ، فَأَحَلَّهُ لَهُمْ وَأَبَاحَهُ. تَفَضَّلَا مِنْهُ عَلَيْهِمْ لِمَصْلَحَتِهِمْ؛ وَ عَلِمَ مَا يَضُرُّهُمْ، فَنَهَاكَ عَنْهُ وَ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ. ثُمَّ أَحَلَّهُ لِلْمُضْطَرِّ فِي الْوَقْتِ الَّذِي لَا يَقُومُ بَدَنُهُ إِلَّا بِهِ، فَأَمَرَ أَنْ يَنَالَ مِنْهُ قَدْرَ الْبَلْعَةِ لَا غَيْرَ ذَلِكَ.**

خداوند چیزی را حلال یا حرام ننمود، بدان جهت که آن را خوش یا ناخوش داشته است؛ ولی چون خلایق را آفرید، آنچه را که قوام آن‌ها بدان است و مصالح آن‌ها در آن است، می‌دانست. از این رو، آن را برایشان حلال و مباح دانست و این تفضل و لطفی است از جانب پروردگار که در جهت مصلحت خلایق رعایت شده و نیز آنچه را که مایه زیان آن‌ها است، می‌دانست. لذا، از آن جلوگیری نمود و آن را حرام فرمود؛ گرچه در موقع اضطرار به اندازه سد رمق تجویز شده است (معرفت، ۱۳۷۷، ص ۱۷۰).

بخش پنجم

روش

بررسی متون کتب معتبر فقهی و قوانین جاری کشور اسلامی ایران و همچنین، بررسی میدانی در زمینه عقاید برخی از افراد جامعه و تغییرات ایجادشده در آن، روش‌هایی هستند که در نگارش این مقاله مورد استفاده قرار گرفته است. جامعه آماری در این نوشتار عبارت‌اند از تولیدکنندگان، حمل‌کنندگان و فروشندگان محصولات غذایی و به‌کارگیری آراء و عقاید فقها و حقوق‌دانان.

یافته‌ها

افراد گروه نمونه به‌طور تصادفی و از میان اصناف و بازاریان بدون ذکر نام و مشخصات انتخاب گردیده و شامل طبقات مختلف تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و ارائه‌دهندگان خدمات در زمینه محصولات غذایی است.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که در بخش پیشینه پژوهش نیز اشاره کردیم، پیش‌تر نیز تحقیقاتی در زمینه قاعده سوق‌المسلمین صورت گرفته است؛ اما آنچه در این نوشتار مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه‌ای که حاصل شد، این است که در عصر حاضر و دنیای در حال تغییر امروزی که عقاید برخی از افراد جامعه را نیز تحت تأثیر قرار داده است، لازم است دیگر افراد و مصرف‌کنندگان مواد غذایی، مقدار بیشتری احتیاط کنند و قاعده سوق‌المسلمین را در هر جایی جاری نکنند. درست است که برخی افراد از پدر و مادر مسلمان به دنیا آمده‌اند؛ لکن اینک بالکل از مسیر اسلام منحرف گشته و اعتقادی به هیچ‌یک از مبانی اسلامی ندارند. پس نمی‌توان احکام مسلمان را نسبت به آنان بار نمود. نتیجه دیگری نیز که از مطالب ارائه‌شده حاصل گردیده، این است که تولید و عرضه‌کنندگان مواد غذایی غیر مشروع، هم دارای مسئولیت مدنی و هم کیفری هستند و باید پاسخگوی اعمال خلاف شرع خود باشند. نکته مهم اینکه تأمین امنیت غذایی افراد جامعه نیز در گرو مصرف محصولات غذایی شرعی و حلال است و با مصرف غذاهای ممنوعه و حرام، نه تنها امنیت غذایی حاصل نمی‌شود بلکه سلامت جسم و روح انسان نیز به خطر می‌افتد.

منابع

- ایروانی، باقر. (۱۳۸۴). *دروس تمهیدی فی القواعد الفقهیه* (جلد ۱، چاپ سوم). قم: مؤسسه الفقه للطباعة و النشر.
- بروجردی، حسین. (۱۳۸۶). *منابع فقه شیعه* (جلد ۲۸، چاپ اول). تهران: فرهنگ سبز.
- بهجت، محمد تقی. (۱۳۸۶). *استفتاءات (بهجت)* (جلد ۴، چاپ اول). قم: دفتر حضرت آیت‌الله العظمی بهجت.
- تبریزی، جواد. (۱۳۸۵). *استفتاءات* (جلد ۱، چاپ سوم). قم: سرور.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۶). *تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه* (جلد ۲۴، چاپ سوم). قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۹۲). *استفتاءات (امام)* (جلد ۸، چاپ اول). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- خوئی، سید ابوالقاسم. (۱۳۸۱). *استفتاءات (خوئی)* (چاپ اول). قم: مؤسسه إحياء آثار الامام الخوئی.
- صافی گلپایگانی، لطف‌الله. (۱۳۸۵). *جامع الأحکام* (جلد ۲، چاپ چهارم). قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.
- طباطبایی قمی، تفی. (۱۴۲۳). *الأنوار البهیة فی القواعد الفقهیه* (چاپ اول). قم: محلاتی.
- فاضل لنکرانی، محمد جواد. (۱۳۹۶). *قاعده میسور* (چاپ اول). قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).

- فیاض، محمد اسحاق. (۱۴۲۶). *توضیح المسائل* (چاپ اول). قم: مجلسی.
- مروج، حسین. (۱۳۷۹). *اصطلاحات فقهی* (چاپ اول). قم: بخشایش.
- مظاهری، حسین. (۱۳۹۴). *استفتائات (مظاهری)* (چاپ پانزدهم). اصفهان: مؤسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء (علیه السلام).
- معرفت، محمد هادی. (۱۳۷۷). *ولایت فقیه (معرفت)* (چاپ دوم). قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۴). *کتاب النکاح* (جلد ۳، چاپ اول). قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).
- منتظری، حسینعلی. (۱۳۸۴). *استفتاءات (منتظری)* (جلد ۳، چاپ سوم). تهران: نشر سایه.
- منصور، جهانگیر. (۱۳۹۱). *قانون مدنی* (چاپ ۷۸). تهران: دیدار.
- منصور، جهانگیر. (۱۴۰۲). *قانون مجازات اسلامی* (چاپ ۱۷۸). تهران: دیدآور.
- هاشمی شاهرودی، محمود. (۱۳۸۲). *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام* (جلد ۴، چاپ اول). قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم السلام).